

OPSERVATORIJA ZA ILEGALNE EKONOMIJE U JUGOISTOČNOJ EVROPI

IZDANJE

4 JANUAR–FEBRUAR 2021

Izdvajamo iz sadržaja

Vranje, žarište kriminala u nastajanju.

Od 2019. godine ime jednog grada se neprestano pojavljuje u medijskim i policijskim izveštajima o trgovini drogom i krijućemarenju migranata: Vranje, u južnoj Srbiji. Pogledajmo kako i zašto je Vranje postalo žarište organizovanog kriminala.

Oružje za bande u Švedskoj: balkanska veza.

Ozloglašena jugoslovenska mafija, 'Juggemaffian', koja je dominirala scenom organizovanog kriminala u Švedskoj 1990-ih odavno ne postoji, ali Švedska i dalje oseća uticaj organizovanog kriminala sa Zapadnog Balkana. U talasu smrtonosnog nasilja koje u poslednjih nekoliko godina vrše bande, koristi se delimično oružje i granate sa Balkana.

Kockanje u Severnoj Makedoniji.

Dok su Albanija i Kosovo od 2019. godine preduzeli korake da ukinu kockanje u svojim zemljama zbog njegove povezanosti sa organizovanim kriminalom, broj elektronskih kazina i kladionica u Severnoj Makedoniji se udvostručio. Kockanje je potencijalno unosno, ali sa sobom nosi rizike povezane sa zavisnošću, pranjem novca i potencijalnom štetom za istorijske turističke destinacije poput Ohrida.

Uporišta otpornosti: organizacije civilnog društva na Zapadnom Balkanu.

Ovo su teška vremena za organizacije civilnog društva (OCD) na Zapadnom Balkanu. Na mnogim mestima, OCD koje se bave organizovanim kriminalom i korupcijom su pod pritiskom vlada i izložene pretnjama ljudi umešani u korupciju ili nezakonite aktivnosti. Štaviše, kriza COVID-19 otežala je OCD-ima kontakt „licem u lice“ sa mnogim pojedincima i grupama sa kojima obično rade, poput žena, mlađih, bivših zatvorenika i zavisnika. Istražujemo neke izazove i mogućnosti za jačanje otpornosti na organizovani kriminal i korupciju na Zapadnom Balkanu, na osnovu međuregionalne

**GLOBAL
INITIATIVE**
AGAINST TRANSNATIONAL
ORGANIZED CRIME

radionice održane sredinom decembra 2020. godine i nalaza predstojećeg izveštaja Globalne inicijative protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (GI-TOC).

Neostart, mesto za drugu šansu.

U Srbiji ima oko 12 000 zatvorenika; oko 8 000 svake godine izđe na slobodu. Ipak, stopa recidiva je

između 60% i 75%, što znači da će mnogi ponovo završiti u zatvoru. Neostart, centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć, nevladina je organizacija u Srbiji koja smanjuje recidiv pomažući bivšim prestupnicima da se reintegrišu u društvo. O njihovom radu i izazovima i uspesima razgovaramo sa njenim direktorom Darjanom Vulevićem.

O OVOM BROJU

Srećna Nova godina! Pred vama je četvrti broj Biltena rizika koji je izdala Opservatorija civilnog društva za borbu protiv organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi. Kao i u svakom broju, razmatramo žarište organizovanog kriminala. Ovog meseca fokusiramo se na Vranje, grad na jugu Srbije koji je odnedavno postao središte trgovine drogom i krijumčarenja migranata.

Tokom proteklih nekoliko godina, Švedska je bila svedok porasta nasilja koje vrše bande. Razmatramo švedsku balkansku vezu, odnosno šverc oružja i granata.

Albanija i Kosovo su u poslednje dve godine znatno smanjili kockanje u svojim zemljama, ne samo zbog zabrinutosti zbog njegove povezanosti sa organizovanim kriminalom i pranjem novca. Ali Severna Makedonija zauzima drugačiji pristup, o čemu svedoči udvostručeni broj kockarnica od 2019. godine. Razmatramo potencijalne rizike povezane sa ovom politikom.

Pored isticanja rizika, otpornost je redovna karakteristika našeg Biltena rizika, posebno aktivnosti koje obavljaju organizacije civilnog društva na Zapadnom Balkanu na

suzbijanju korupcije i organizovanog kriminala. Od 14. do 16. decembra 2020. godine, GI-TOC je okupila više od 50 predstavnika nevladinih organizacija iz šest zemalja Zapadnog Balkana da razgovaraju o izazovima i mogućnostima za jačanje otpornosti na organizovani kriminal i korupciju u regionu. U ovom broju izveštavamo o nekoliko najvažnijih tema ovog razgovora. Više rezultata biće objavljeno u izveštaju pod nazivom 'Snažniji zajedno: Jačanje otpornosti civilnog društva na Zapadnom Balkanu', koji će biti objavljen početkom februara 2021. godine.

U našem mesečnom profilu organizacija civilnog društva koje se bave pitanjima vezanim za kriminal, razgovaramo sa direktorom NVO Neostart, Darjanom Vulevićem, o radu njegove nevladine organizacije u pružanju pomoći bivšim zatvorenicima da se reintegrišu u srpsko društvo.

Uvek nas zanimaju ideje za doprinose Biltenu rizika i autorima nudimo honorar. Ako imate predlog za priču ili želite da nam pošaljete povratne informacije, kontaktirajte almedina.dodic@globalinitiative.net.

Vranje, žarište kriminala u nastajanju

Od 2019. godine ime jednog grada se neprestano pojavljuje u medijskim i policijskim izveštajima o trgovini drogom i krijumčarenju migranata: Vranje, koje ima sve karakteristike žarišta organizovanog kriminala. Ovaj grad, koji prema zvaničnim podacima broji oko 80 000 stanovnika,¹ nalazi se u južnoj Srbiji, blizu Kosova i Bugarske, uz autoput E75, koji je poznata ruta ilegalnih aktivnosti od Severne Makedonije, kroz Srbiju i Rumuniju, do centralne Evrope.

Grad je takođe ekonomski ugrožen: prosečna plata je oko 390 evra,² što je mnogo niže od srpskog proseka od 513 evra.³ Stopa rizika od siromaštva u Vranju od 31% je znatno viša od nacionalne stope od 24% u 2018. godini.⁴ Postoje i elementi slabe uprave: Vranje sporo sprovodi plan za borbu protiv korupcije,⁵ a sednice gradskog veća su zatvorene za medije.⁶

Vranje je samo 20 kilometara udaljeno od sela Veliki Trnovac, koje je donedavno bilo toliko ozloglašeno mesto za trgovinu drogom, da je čak i policiji bilo teško da u njega uđe.⁷ Međutim, čini se da je većina kriminalnih aktivnosti prešla iz Velikog Trnovca u Vranje. Za ovaj grad se kaže da je čvoriste šverca kanabisa i kokaina po dobro utvrđenim rutama iz Severne Makedonije i Kosova. Pored toga, bar jedna grupa iz Vranja bi mogla biti povezana sa crnogorskim škaljarskim klanom, glavnim igračem u trgovini kokainom. Izgleda da se veze proširuju i na Rumuniju, a možda i mnogo dalje, čak do Latinske Amerike.

Naime, slučaj iz 2019. godine koji je odjeknuo u medijima stavio je Vranje na mapu. U martu 2019. rumunska policija otkrila je paket sa kilogramom kokaina koji je navodno ispaо iz kombija. Prateći ovaj trag, policija je zaplenila oko 1,8 tona kokaina 90% čistoće. Bio je umotan u balone u nasukanom čamcu na obali Crnog mora oko delte Dunava.⁸ Procenjena vrednost zaplenjenog kokaina iznosila je 600 miliona evra,⁹ ali on je mogao da dostigne dva do tri puta veću uličnu vrednost posle sečenja i mešanja sa drugim supstancama. Poređenja radi, celokupan godišnji budžet grada Beograda u 2019. godini iznosio je nešto više od milijardu evra.

Rumunska policija uhapsila je dve osobe, od kojih su obojica vozači kamiona iz Vranja. Istraga je pokazala da je kokain, poreklom iz Brazila, ušao u Rumuniju pomorskim putem preko Turske i trebalo je da stigne drumskim putem

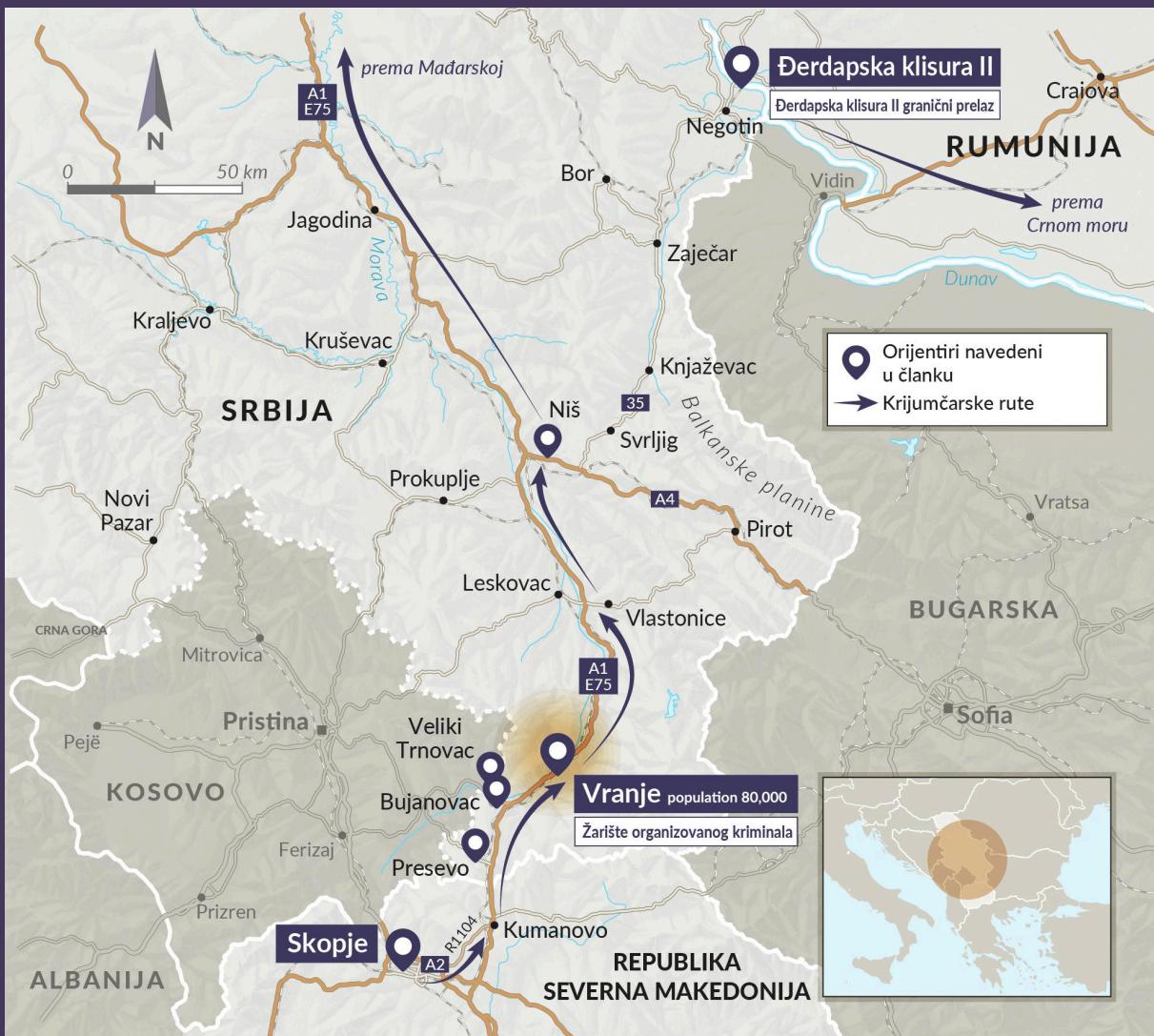
do Srbije,¹⁰ odakle bi se potom distribuirao na tržišta Zapadne Evrope, pre svega Belgije, Holandije i Španije.¹¹

U julu 2020. rumunski tužioci podigli su optužnice protiv 14 osoba, uključujući Rumune, Špance i Ukrajince, kao i zloglasnog libanskog narko bosa koji deluje iz Brazila. Neki od uhapšenih bili su ronioci sa iskustvom u izvlačenju droge bačene iz brodova.¹² Kokain je navodno trebalo da se proda nekom 'balkanskom kartelu' iz Srbije.¹³

Zanimljiv podatak – optužena su samo dva vozača iz Vranja, a nijedan njihov šef iz Srbije. Srpski mediji su objavili da je dvojicu vozača angažovao neko ko se povezuje sa Davorom Trajkovićem. Trajković, za koga se navodi da je iz Vranja, ali da navodno živi u Moskvi,¹⁴ u prošlosti je bio povezan sa trgovinom drogom.¹⁵ Prema nekim glasinama, bio je umešan u krađu velike pošiljke kokaina 2014. godine u Valensiјi u Španiji, što je dovelo do rascpeta organizovane kriminalne grupe iz Kotora.¹⁶ Krvava zavada koja je usledila između škaljarskog i kavačkog klana dovela je do smrti skoro 50 ljudi od 2015. godine.¹⁷ Mediji su izvestili da je Trajković vrednost pošiljke iz 2019. godine podelio sa Igorom Dedovićem, vodećom figurom u škaljarskom klanu.¹⁸ Dedović je ubijen iz vatre nog oružja u jednom restoranu u Atini u januaru 2020. godine.

Od 2018. godine policija u Vranju je najmanje dva puta bila umešana u kriminalne radnje. U 2018. godini uhapšen je drugi prestupnik iz Vranja (koji nije povezan sa škaljarskim klanom) sa 47 kilograma kanabisa. Grupa kojoj je pripadao, u kojoj je bilo i policijaca,¹⁹ bila je aktivna u trgovini kanabisom od Kosova do Subotice na severu Srbije, odakle je droga krijumčarena preko granice u Mađarsku.

U julu 2019. godine uhapšen je jedan policijski inspektor iz Vranja.²⁰ Policija je u njegovoj kući pronašla 21 kilogram kanabisa. Policijski inspektor je navodno pokušao da organizuje da se jedan od vozača kamiona koji su učestvovali u gore pomenutoj isporuci kokaina prebaci iz Rumunije u Srbiju.²¹ Tužioci iz Vranja podigli su optužnicu protiv policijskog inspektora u oktobru 2019. godine.²² Viši sud u Vranju produžio mu je pritvor šest puta, ali ga je apelacioni sud u Nišu pustio iz pritvora u decembru 2019. godine.²³

SLIKA 1 Vranje, grad u južnoj Srbiji, predstavlja žarište organizovanog kriminala u nastajanju.

Sumnja se da se novac od droge u Vranju pere za finansiranje hotela, kazina, kompanija, restorana i kafića i za kupovinu luksuznih automobila koji su vidljivi na gradskim ulicama.

Pored trgovine drogom, Vranje je postalo i čvorište za šverc migranata iz Severne Makedonije prema Beogradu i dalje prema Hrvatskoj ili Mađarskoj. Krijumčarenje migranata kroz Vranje izgleda manje organizованo od trgovine drogom; organizatori su uglavnom uslužni ili oportunistički lokalni stanovnici koji prevoze migrante sa jedne tačke na drugu unutar Srbije.

Migranti, uglavnom mladići iz Sirije, Pakistana i Avganistana, obično traže 'veze za odlazak' van centra Vranja kako bi izbegli da budu otkriveni. Prevoz se organizuje ili putem ličnih sastanaka ili putem mobilnih telefona i društvenih mreža. Migranti obično ostaju u gradu (ponekad i mesec dana) dok ne dođe do kritične mase, a zatim se kreću u grupi. To navodi na pomisao da njihovo kretanje organizuju krijumčari.

I zaista, najčešća krivična dela u Vranju i okolini odnose se na prevoz migranata putničkim vozilima. Većina slučajeva odnosi se na migrante koji su pokupljeni u blizini grada Preševa i koji idu prema severu. Priča se da

krijumčari naplaćuju od 500 do 600 evra po osobi da bi prešli iz Severne Makedonije u Srbiju.²⁴ Vozači uvačenih vozila (obično mladi iz Srbije, srpske ili albanske nacionalnosti) često koriste registrarske tablice sa drugog automobila.

Napomene

- 1 Republički zavod za statistiku, Profil Vranja, novembar 2020. godine, http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Grad%20Vranje_EURSRB002002008001.pdf.
- 2 Ibid.
- 3 Prosečne plate i naknade po zaposlenom, oktobar 2020. godine, Republički zavod za statistiku, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/HtmIE/G20201353.html>.
- 4 Republički zavod za statistiku, Profil Vranja, novembar 2020. godine, http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Vranje_EURSRB002002008002.pdf; Eurostat income poverty statistics, 4. decembar 2020. godine, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Income_poverty_statistics&oldid=440992.
- 5 Beta, *Vranje: Druga šansa za borbu protiv korupcije*, 30. april 2019. godine, <https://beta.rs/posmatraci/posmatraci-vesti/110324-vranje-druga-sansa-za-borbu-protiv-korupcije>.
- 6 United Nations Office for Project Services, Good governance at local level: experiences from Serbia, 2017, https://swisspro.org.rs/uploads/files/71-874-good_governance_at_local_level_experiences_from_serbia.pdf.
- 7 Intervju sa novinarkom iz Vranja, novembar 2020. godine.
- 8 Direkcija za istragu organizovanog kriminala i terorizma, saopštenje za štampu, 26. mart 2020. godine, <https://www.diiicot.ro/mass-media/2304-comunicat-de-presa-26-03-2019>.
- 9 Filip Rudic, Romania arrests two serbians in major cocaine bust, Balkan Insight, 27. mart 2019. godine, <https://balkaninsight.com/2019/03/27/romania-arrests-two-serbians-in-major-cocaine-bust/>.
- 10 Ibid.
- 11 RISE Romania, Romania charges 16 over washed-up drugs, OCCPR, 15. juli 2020. godine, <https://www.occrp.org/en/daily/12746-romania-charges-16-over-washed-up-drugs>.
- 12 Dosarul 'Cocaina de la Marea Neagră' a fost finalizat. DIIICOT, DEA și Interpol au ajuns pe urmele drogurilor pără în Brazilia, Digi24, 15. juli 2020. godine, <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/justitie/dosarul-cocaina-de-la-marea-neagra-a-fost-finalizat-diiicot-dea-si-interpol-au-ajuns-pe-urmele-drogurilor-pana-in-brazilia-1338209>.
- 13 Ibid.
- 14 Intervju sa novinarkom iz Vranja, novembar 2020. godine.
- 15 'Balkanski kartel' švercovao 1,8 tona kokaina iz Južne Amerike, Blic, 13. avgust 2020. godine, <https://www.blic.rs/vesti/hronika/balkanski-kartel-svercovao-18-tona-kokaina-iz-juzne-amerike-saradnici-skaljarskog/Ohskmrt>.
- 16 Tamara Marković Subota, Akcija 'Braća Grim', Ekspress, 25. juli 2020. godine, <https://www.ekspres.net/brejkning/hronika/akcija-braca-grim/>.
- 17 Walter Kemp, Making a killing: What assassinations reveal about the Montenegrin drug war, GI-TOC, juli 2020. godine, <https://globalinitiative.net/analysis/montenegro-assassinations-drug-war/>.
- 18 Miroslava Derikonjić, Škaljarni švercovali kokain preko Rumunije, Politika, 29. mart 2019. godine, <http://www.politika.rs/sr/clanak/426133/Skaljarni-svercovali-kokain-preko-Rumunije>.
- 19 I.M., Kod policajaca iz Vranja zaplenjeno 47 kilograma marihuane, Južne vesti, 26. decembar 2018. godine, <https://www.juznevesti.com/Hronika/Kod-policajaca-iz-Vranja-zaplenjeno-47-kilograma-marihuane.sr.html>.
- 20 J.A. i A.Ž.A., Droga i veze sa klanovima policajac iz Vranja kod kog je pronađeno više od 20 kilograma marihuane povezan sa poznatim imenima srpskog podzemlja, Blic, 11. juli 2019. godine, <https://www.blic.rs/vesti/hronika/droga-i-veze-sa-klanovima-policajac-iz-vranja-kod-kog-je-pronadeno-vise-od-20/y0ntfs1>.
- 21 Ana Ž. Adžić, Policajac ima veze sa 'kokainom iz Dunava', Blic, 16. juli 2019. godine, <https://www.blic.rs/vesti/hronika/policajac-ima-veze-sa-kokainom-iz-dunava-pokusao-da-izvuce-jednog-kamiondžiju-iz/f12hlv9>.
- 22 S Kostić, Optužnica protiv inspektora zbog 21 kilogram droge, Vrane, 22. oktobar 2019. godine, <https://www.infovrane.rs/info/optu%C5%BEenica-protiv-inspektora-zbog-21-kilogram-droge>.
- 23 S.S.B., Saša inspektor pušten iz pritvora, Vrane, 24. decembar 2019. godine, <https://www.infovrane.rs/info/sa%C5%A1a-inspektor-pu%C5%A1ten-iz-pritvora>.
- 24 Intervju sa stručnjakom za migracije, Beograd, decembar 2020. godine.

Oružje za bande u Švedskoj: balkanska veza

Ozloglašene jugoslovenske mafije, koja je 1990-tih dominirala švedskim podzemljem organizovanog kriminala u Stokholmu – tzv. Juggemaffian – odavno nema, ali kriminalne veze sa bivšom Jugoslavijom su žive i zdrave.

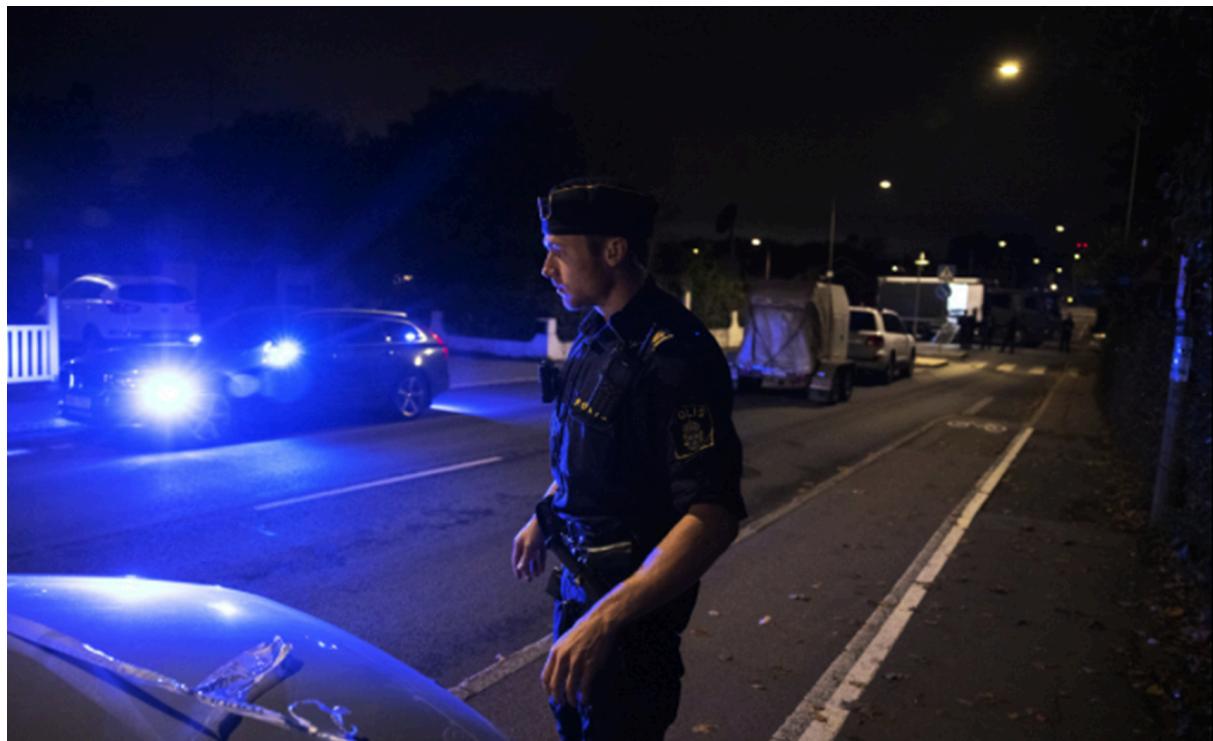
U poslednjih nekoliko godina, organizovani kriminal se dramatično povećao u Švedskoj, a deo oružja i droge stizao je sa Zapadnog Balkana. 'Ono što smo videli u poslednjih nekoliko godina su organizovane kriminalne grupe uglavnom iz Srbije koje uspostavljaju svoje veze u Švedskoj da bi primale pošiljke droge i oružja,' rekao je glavni policijski inspektor Gunnar Appelgren,¹ jedan od švedskih najiskusnijih istražitelja organizovanog kriminala.²

Ove grupe nisu istog profila kao Juggemaffian. Ova organizovana kriminalna grupa, koja je delovala među dijasporom izbeglica koje su tokom Balkanskih ratova izbegle iz bivše Jugoslavije („jugge“ je sleng za jugoslovenski), najveći deo svog novca zaradila je od reketiranja i iznuda. Po rečima bivšeg plaćenog ubice, Jannea Raninena,³ koji je ubio švedsko-srpskog mafijaša Dragana Jokovića 1998. godine u blizini Stokholma,⁴

uticaj Juggemaffiana je više zasnovan na nadmoćnoj slici „sjajnih odela i nabijenih mišića“, nego na nasilju. Gledano sa ove distance, 'izgledali su kao amateri u poređenju sa bandama koje imamo sada'.⁵

Međutim, kriminalne grupe sa Zapadnog Balkana danas nisu među najdominantnijim u Švedskoj. Glavni akteri su davno uspostavljene moto-bande i porodične organizacije koje se ponekad nazivaju kriminalnim klanovima.⁶ Postoje i pokretnije grupe, koje su uglavnom zadužene za prodaju opojnih droga u siromašnijim četvrtima.⁷

Neke grupe su dobile imena po kvartovima u kojima deluju, dok druge preuzimaju više filmskih nadimaka poput Shottaz-a, grupe mladića koji uglavnom pripadaju švedsko-somalijskoj zajednici na severozapadu Stokholma ili Netvork-a, zloglasne grupe zeleniča, koja je decenijama eksplatisala sopstvenu zajednicu pravoslavno-hrišćanskih imigranata sa Bliskog istoka.⁸ Mnoge od ovih grupa koriste iste trgovce oružjem koji obezbeđuju oružje sa Zapadnog Balkana, uključujući puške Kalašnjikov, pištolje i ručne bombe srpske proizvodnje Zastava.

Švedski policajac istražuje mesto zločina.

Nacionalna policija je 2015. godine predstavila grafikon ubistava sa potvrđenim ili sumnjivim vezama sa 'kriminalnim sredinama' koja pokazuje da se broj ubistava gotovo udvostručio između 2014. i 2015. godine.⁹ Nakon daljeg porasta, broj žrtava ubistava širom zemlje premašuje oko 40 svake godine,¹⁰ a većina ima veze sa organizovanim kriminalom.

Vlada je 2018. godine unapredila zakon, produžavajući zatvorske kazne za teška krivična dela uz upotrebu oružja.¹¹ Izmenjena legislativa omogućila je policiji da pojača praćenje ključnih akterima i da izvrši više racija, što je povećalo količinu zaplenjenog oružja. Međutim, bande su prevoz i skladištenje oružja, pušaka i ručnih bombi prenele na tinejdžere koji imaju status potrčka. U nedavnom izveštaju radija švedskog javnog medijskog servisa, šefovi policije širom zemlje potvrdili su trend bandi koje koriste mlađe članove kojima se, ukoliko budu uhvaćeni, izriču kraće zatvorske kazne zbog uzrasta.¹²

Smanjenje uzrasta dečaka koji obavljaju posao smatra se zakonskim neuspehom, na šta su kritičari upozoravali vladu pre reforme. Štaviše, porast uspešnih racija za oružje nije doveo do smanjenja nasilnog kriminala: policijska statistika za 2020. godinu pokazuje neznatan porast broja ubistava iz vatrenog oružja tokom prethodne godine. Pored toga, 117 ljudi pretrpelo je u 2020. godini prostrelne rane koje nisu opasne po život, u poređenju sa 120 u 2019. godini.¹³

Modifikovani startni pištolji sve su češći u kriminalnim krugovima u Švedskoj poslednjih godina, ali većina oružja korишćenog u pucnjavi i dalje potiče iz bivše Jugoslavije, prema policijskim analitičarima.¹⁴ U bolnici Karolinska severno od Stokholma, lekar intenzivne nege koji je želeo da ostane anoniman istakao je da su se hirurzi navikli da operišu žrtve pucnjave. Veće su šanse za preživljavanje, istakao je lekar, ako su hici ispaljeni iz oružja nižeg kalibra, poput pištolja Zastava. Ovo oružje je i dalje popularno: policijski izveštaj za 2020. godinu otkrio je da su trećina ilegalnih pištolja u okrugu Stokholm bili Zastavini.¹⁵

Zaustavljanje šverca oružja prioritet je već skoro deceniju. Vlada je 2012. godine dala švedskoj carini zadatku da presreće oružje. Otpriklje u isto vreme, sve ključne javne agencije, uključujući carinu i policijsku jedinicu za finansijski kriminal, formirale su savet za celokupni zajednički rad i borbu protiv organizovanog kriminala sa svih strana.

Međunarodna saradnja je takođe napredovala. U 2018. godini, švedska policija je udružila snage sa srpskim kolegama u borbi protiv priliva oružja. Šef policije u Geteborgu Erik Nord rekao je švedskoj televiziji da su, tokom sastanka u Beogradu, srpski policijacu i neverici 'podigli obrve' kada je opisao broj i prirodu ubistava bandi u Švedskoj.¹⁶ 2019. godini, švedska ministarka spoljnih poslova Ann Linde i njen kolega, ministar unutrašnjih poslova Mikael Damberg, posetili su Albaniju i Bosnu i Hercegovinu kako bi se upoznali sa najboljim praksama u borbi protiv transnacionalnog kriminala i razgovarali o narednim koracima. 'Moramo učiniti više da zaustavimo protok narkotika i ilegalnog oružja u našu zemlju', rekao je Damberg u saopštenju za štampu.¹⁷ 'Znamo da su naši napori međunarodne saradnje doveli do toga da je policija mogla da zapleni više [narkotika i ilegalnog oružja] od ozbiljnijih kriminalaca u Švedskoj. Uz dalji razvoj ove vrste saradnje, društvo će moći da napadne organizovani kriminal na bolji i efikasniji način.'

Operacija Rekil (operacija Trzaj) iz 2014. godine postala je jedna od prvih velikih međunarodnih istraga. Pokrenuta je nakon otkrića pet komada automatskog oružja i 59 ručnih bombi u automobilu koji je putovao iz Slovenije u Švedsku.¹⁸ Appelgren je vodio tim švedskih istražitelja u saradnji sa slovenačkim, bosanskim i srpskim kolegama kako bi razbili mrežu krijumčarenja oružja.

Nakon šest meseci praćenja, podignute su optužbe protiv jednog bosanskog para i nekolicine njihovih saradnika, uključujući i švedske državljanе. Švedski sud je kolovodu proglašio krivim i osudio na pet godina zatvora zbog pokušaja teškog šverca. Međutim, optužbe za teško krivično delo u vezi sa oružjem nisu se održale, uprkos tome što su njegovi saradnici uhvaćeni sa kalašnjikovima i ručnim bombama – neki od njih su bili zardali, svedočeći o dugo senki balkanskih ratova.

Čini se da je arsenal oružja ostavljenog na Balkanu neograničen, uprkos pokušajima prikupljanja viška oružja. Ujedinjene nacije su, na primer, pomagale vlastima u Bosni i Hercegovini sa nekolicinom šema amnestije. 'Ljudi koji su predali oružje dobili su lutrijske listiće sa vrednim nagradama, poput frižidera', rekla je Christine McNab, stalna koordinatorka UN u Sarajevu između 2002. i 2006. godine.¹⁹ 'Primetili smo, međutim, da je mnogo oružja bilo prilično staro i uvek smo imali potajni osećaj da je to oružje „dedina puška iz Drugog svetskog rata“, a ne kalašnjikovi koje su ljudi skrivali pod podovima štala.'

Nalazi švedskog policijskog obaveštajnog izveštaja o istrazi operacije Rekil.

Sve dok potražnja ostaje velika u zemljama poput Švedske, ta skrivena zaliha oružja rizikuje da završi u rukama krijumčara. Prema Appelgrenu, jedini put napred je još veće intenziviranje prekogranične saradnje jer su današnje strukture 'vešto prikrivene'.²⁰

Posle operacije Rekil – koju su jedne novine nazvale fijaskom sproveđenja zakona – tadašnji švedski ministar pravde, Morgan Johansson, obećao je i kasnije sproveo zakonsku reformu, koja je značila ne samo da povećava verovatnoću da će takvi kriminalci biti izvedeni pred lice pravde, već i da će takođe biti proglašeni krivim za oružane zločine. Nakon neujednačenog uspeha švedske istrage, uskočili su bosanski tužioци, koji su uspešno teretili nekoliko osoba povezanih sa šemom, delom zahvaljujući dokazima prikupljenim u nekoliko skladišta

oružja koje je bosanska policija nalazila u Republici Srpskoj, na severu Bosne.

Tužilac Goran Glamočanin istakao je da je, dok je većina oružja u ovom slučaju krijumčarena u lučki grad Geteborg na zapadnoj obali Švedske, istraga obuhvatila veći deo zemlje. 'Zbog dobrih mogućnosti brzog zarađivanja novca, kriminalne grupe su sakupile ilegalno oružje i sprovele mere za njegov transport u Švedsku', rekao je Glamočanin novinarima.²¹ 'Broj slučajeva koje pokušavamo da rešimo govori da je Švedska i dalje važno tržište za krijumčare.'

Oružje poreklom sa Balkana i dalje ima uticaj daleko izvan regionala, što znači da države imaju stalni zajednički interes da smanje svoju osetljivost na ovu pretnju.'

Napomene

- 1 Intervju sa Gunnar Appelgren, decembar 2020. godine.
- 2 Kina Pohjanen, *Gångspecialist värvad till Uppsala*, SVT, 15. oktobar 2020. godine, <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/uppsala/gangspecialist-varvad-till-uppsala>.
- 3 Intervju sa Janne Raninen, novembar 2020. godine.
- 4 Janne Raninen i Ivar Andersen, *De kallar mig Solvallamördaren*. Lind & Co, februar 2018. godine, <https://www.lindco.se/bocker/de-kallar-mig-solvallamordaren/>.
- 5 Intervju sa Janneom Raninenom, novembar 2020. godine.
- 6 Johanna Bäckström Lerneby, *Familjen*, Mondial, maj 2020. godine, <https://mondial.se/bok/familjen/>.
- 7 Isak Krona, *Underrättelsechefen: Jobbar mot tre olika sorters nätverk*, Sveriges Radio, 7. septembar 2020. godine, <https://sverigesradio.se/artikel/7548857>.
- 8 Ann Törnvist, *Follow F***ing Orders*, Pitch, 17. avgust 2020. godine, <https://www.pitchpublishing.co.uk/shop/follow-fing-orders>.

- 9 Dramatisk ökning av dödsskjutningar, SVT, 16. novembar 2016. godine <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/dramatisk-okning-av-dodsskjutningar>.
- 10 Zvanična policijska statistika za 2020. godinu, <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/sprangningar-och-skjutningar/>.
- 11 Regeringen föreslår ytterligare skärpta straff för vapenbrott, Saopštenje za štampu Ministarstva pravde, 5. juni 2020. godine, <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/06/regeringen-foreslar-ytterligare-skarpa-straff-for-vapenbrott>.
- 12 Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet, Saopštenje za štampu Ministarstva pravde, 10. juli 2020. godine, <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/07/slopad-straffrabatt-for-unga-myndiga-vid-allvarlig-brottslighet>.
- 13 Statistika Švedske policije, 15. decembar 2020. godine, <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/sprangningar-och-skjutningar/>.
- 14 Intervju sa lokalnim istraživačkim novinarom, 3. januara 2021. godine, u vezi sa podacima izvučenim iz intrevjua i nezvaničnih razgovora sa stokholmskom policijom.
- 15 *Illegal vapenanvärdning i polisregion Stockholm – Strategisk rapport*, Policijska uprava, policijska oblast Stockholm, maj 2020. godine, <https://polisen.se/aktuellt/nyheter/2020/juni/illegala-vapen-ateranvands-ofta>.
- 16 Jakob Eidenskog, *Så ska vapensmuggling från Balkan stoppas*, SVT, 6. decembar 2018. godine, <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/sa-ska-vapensmuggling-fran-balken-stoppas>.
- 17 Ann Linde och Mikael Damberg till Bosnien och Hercegovina samt Albanien för möten om organiserad brottslighet, vladino saopštenje za štampu, 5. oktobar 2020. godine, <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/10/ann-linde-och-mikael-damberg-till-bosnien-och-hercegovina-samt-albanien-for-moten-om-organiserad-brottslighet>.
- 18 Okrug Södertörn, sudski predmet broj B 4736-16.
- 19 Intervju sa Christine McNab, decembar 2020. godine.
- 20 Intervju sa Gunnarom Appelgrenom, decembar 2020. godine.
- 21 Bosnički akcioničar: 'Sverige är Balkans största vapenmarknad', Aftonbladet, 22. januar 2018. godine, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/WLq39a/bosnički-akcioničar-sverige-ar-balkans-storsta-vapenmarknad>.

Kockanje u Severnoj Makedoniji

Kockanje je potencijalno unosno, ali i vrlo rizično, plodotvorno za organizovani kriminal. U januaru 2019. godine, albanska vlada preduzela je odlučujući korak za zabranu svih elektronskih kazina i sportskih kladionica. Objasnjavajući ovu odluku, premijer Edi Rama je naveo socijalne i ekonomski probleme koje je kockanje stvaralo mnogim albanskim porodicama. Primetio je da se u Albaniji 'kockanje uglavnom finansira putem organizovanog kriminala. Postoji novac koji se pere kockanjem, a ljudi u organizovanom kriminalu su posredno ili neposredno uključeni u ovaj sektor.'¹ To je rezultiralo zatvaranjem 4 364 objekata sa elektronskim kazinima ili sportskim kladionicama. Međutim, Nacionalna lutrija i veliki kazino u centralnoj Tirani i dalje rade i ostaje mogućnost da se nova kazina grade u prostorijama hotela sa pet zvezdica. Na taj način, kontrola nad kockanjem dospeva u ruke nekolicine.

U martu 2019. godine, kosovska vlada preduzela je još drastičnije mere: novi zakon zabranio je sve kockarske aktivnosti u zemlji, delom i zbog veza industrije sa organizovanim kriminalom.² Objekti koji se nisu pridržavali ovog zakona prisilno su zatvoreni. Na primer, u septembru 2020. godine, stotine policajaca učestvovalo je u operaciji zatvaranja ilegalnog kazina u selu Karačevo, blizu granice sa Srbijom. Najmanje 35 ljudi je uhapšeno pod optužbom za ilegalno kockanje, prostituciju i posedovanje oružja i droge. Neki od uhapšenih bili su pogranični policajci.³

Odluka o zabrani kockanja imala je ekonomski posledice. Procenjuje se da je zbog te odluke 7 280 ljudi u Albaniji izgubilo posao, dok je država izgubila oko 45 miliona evra poreskog prihoda.⁴ Na Kosovu je zatvoreno oko 350 preduzeća koja se bave kockanjem, a na hiljade ljudi je ostalo bez posla. U 2018. godini ova preduzeća su platila skoro 16 miliona evra poreza na kocku.⁵

SLIKA 2 Broj kompanija sa dozvolama za obavljanje kockarskih aktivnosti u severnoj Makedoniji.

IZVOR: Ministarstvo finansija Severne Makedonije

Dok su Albanija i Kosovo preduzeli odlučne korake za suzbijanje kockanja, susedna Severna Makedonija zabeležila je veliki porast kockanja od 2019. godine. Prema podacima makedonskog Ministarstva finansija, kompanijama je izdato 40 dozvola za obavljanje kockarskih aktivnosti.⁶ Više od polovine ovih dozvola izdato je 2019. i 2020. godine (vidi sliku 2), nakon što su ograničenja kockanja stupila na snagu u Albaniji i na Kosovu. Ove kompanije imaju pravo da otvore elektronske kazine ili kladionice širom zemlje.

Tokom poslednjih dvadeset godina, kazina i kladionice su čest prizor u glavnom gradu severne Makedonije, Skoplju ili Čačaku, na jugu zemlje. Od 2019. godine, međutim, u mirnim gradovima poput Ohrida i Struge, blizu granice sa Albanijom, zabeležen je dramatičan porast broja kazina i kladionica. Zaista se čini da se Severna Makedonija pretvorila u oazu za kockanje u regionu.

Na parlamentarnim izborima u julu 2020. kockanje nije bilo značajno pitanje. Iako je premijer Zoran Zaev prepoznao negativne efekte kazina i kladionica u nekim mestima, takođe je jasno dao do znanja da njegova vlast neće žuriti sa zabranom ovog sektora, već će ga pažljivo nadgledati i preduzimati mere za njegovo regulisanje.⁷

Ekspanzija kockanja u Severnoj Makedoniji dobra je za njenu ekonomiju. Metodi Hadži-Janev, profesor prava i stručnjak za sektor kockanja sa Vojne akademije u Skoplju, rekao je da se u 2020. godini broj ljudi koji su direktno zaposleni u sektoru kockanja povećao na 7 700; u zemlji postoji oko 54 000 drugih poslova povezanih s kockanjem koji državnom budžetu donose milione evra poreza.⁸

Postoje, međutim, i opasnosti povezane sa kockanjem, poput zavisnosti, socijalno-ekonomske ugroženosti i kriminala. U svojim odlukama da ograniče kockanje,

Albanija i Kosovo posebno su naveli zabrinutost zbog povećanog siromaštva, porodičnog nasilja i ilegalnih aktivnosti, dok se kockari bore da plate svoju naviku. Prema Hadži-Janevu, 'kada iscrpe sopstvene resurse, kockari često počinju da troše tudi novac i izlažu opasnosti porodicu jer su skloni nelegalnim zajmovima, konkretno kod zelenića'.⁹

Porast kockanja menja karakter nekih gradova. Postoji zabrinutost da bi Ohrid, mesto pod zaštitom UNESCO-a, mogao da postane magnet za turiste koje privlači kockanje, a ne istorijska lepota grada.¹⁰ Struga, koja je nekada bila miran grad, danas je preplavljena kazinima i sportskim kladionicama, često kičaste spoljašnjosti i jarkih, blistavih svetala.

Kao što je istaknuto u izveštaju GI-TOC iz avgusta 2020. 'Nedozvoljeni finansijski tokovi u Albaniji, na Kosovu i u Severnoj Makedoniji', kockanje – bilo u fizičkim ili u onlajn kazinima – automatima na prodajnim mestima ili sportskim kladenjem, odavno je identifikovano kao kanal za pranje novca na Zapadnom Balkanu.¹¹ Po rečima bivšeg ministra unutrašnjih poslova Severne Makedonije Pavla Trajanova, postoji 'mogućnost pranja novca kriminalnog porekla kroz kazina i njegove legalizacije u tom procesu'.¹² Dalje, Trajanov je primetio da je prostitucija često povezana sa poslovanjem kazina.

Ukratko, Severna Makedonija se kocka. Dok su dva njeni suseda – Albanija i Kosovo – ozbiljno ograničila kockanje, čini se da Severna Makedonija pojačava svoj značaj kao mesto za klađenje. Iako se mogu ostvariti dobici u pogledu poslova i prihoda od poreza, postoje i potencijalni gubici, uključujući promenu imidža zemlje – nekih od njenih najpoznatijih turističkih destinacija – i privlačenje organizovanog kriminala, pranja novca i zavisnosti. Ulog je velik.

Napomene

- 1 Rama i prerë: Bixhozi financohet nga krimi i organizuar, cenon sigurinë kombëtare, Tirana Today, 22. oktobar 2018. godine, <https://tiranatoday.al/rama-i-prere-bixhozi-financohet-nga-krimi-i-organizuar-cenon-sigurine-kombetare>.
- 2 Zakon br. 06/L-155 o zabrani igara na sreću, službeni list Republike Kosovo, br. 11, 24. april 2019. godine, <https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2813>.
- 3 Kosovo police officers arrested in crackdown on illegal casinos, BBC, 19. septembar 2020. godine, <https://www.bbc.com/news/world-europe-54219185>.
- 4 Mbyllja e lojërave të fatit, buxheti i shtetit humbet 5.4 mld lekë në vit, A2 News, 10. septembar 2020. godine, <https://www.youtube.com/watch?v=9QsD8wo2aTg>.
- 5 Fatlum Jashari i Taulant Qenaj, Sa rrezikohen milionat e buxhetit nga vendimi për mbylljen e lojërave të fatit?, Radio Evropa e Lirë, 29. mart 2019. godine, <https://www.evropaelire.org/a/sa-rrezikohen-milionat-e-buxhetit-nga-vendimi-per-mbylljen-e-lojerave-te-fatit/29850175.html>.
- 6 Spisak je dostupan na adresi <https://www.finance.gov.mk/mk/igri>.
- 7 Jovan Gjorgovski, Kë se dislociraat li kazinata u oblozhuvanlicite od stanbenите објекти?, Kanal 5, 4. januar 2019. godine, <https://kanal5.com.mk/kje-se-dislociraat-li-kazinata-u-oblozhuvanlicite-od-stanbenite-objetki/a361479>.
- 8 Индустријата на игри на среќа поддржува речиси 70.000 работни места, Makfax News Agency, 24. novembar 2020. godine, <https://bit.ly/39rbEgZ>.

- 9 Emilija Dimitrova, Kriminalističke karakteristike reketiranja, Univerzitet „Sv. Kliment Ohridski“, Bitola, 2019. godina, <https://fb.uklo.edu.mk/wp-content/uploads/2019/07/emilija.pdf>.
- 10 Intervju sa stanovnikom Ohrida, 22. decembar 2020. godine.
- 11 Tuesday Reitano and Kristina Amerhauser, Illicit Financial Flows in Albania, Kosovo and North Macedonia, GI-TOC, avgust 2020.
- godine, str. 30, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IFFs-Balkans-English-WEB-Nov2020-1.pdf>.
- 12 Intervju sa Pavlom Tajanovim, decembar 2020. godine.

Uporišta otpornosti: organizacije civilnog društva na Zapadnom Balkanu

Ovo su teška vremena za organizacije civilnog društva (OCD) na Zapadnom Balkanu. U mnogim zemljama regionala, OCD koje se bore protiv organizovanog kriminala i korupcije su pod pritiskom vlada i izloženi pretnjama ljudi umešanih u korupciju ili nezakonite aktivnosti. Štaviše, kriza COVID-19 otežala je OCD-ima kontakt „licem u lice“ sa mnogim pojedincima i grupama sa kojima obično rade, poput žena, mlađih, bivših zatvorenika ili zavisnika. Da bi pronašla načine za prevazilaženje ovih prepreka, GI-TOC je organizovala međuregionalni dijalog od 14. do 16. decembra 2020. godine, kako bi se razgovaralo o trenutnim izazovima i mogućnostima za jačanje otpornosti na organizovani kriminal i korupciju na Zapadnom Balkanu.¹

Ovaj onlajn događaj okupio je više od 50 predstavnika lokalnih nevladinih organizacija, nezavisnih istraživačkih centara, medija i akademiske zajednice kako bi razgovarali o izazovima i o dobrim praksama u svom radu. Učesnici su razgovarali o zajedničkim izazovima i načinima za jačanje mreža i prošli su obuku o javnom zastupanju i bezbednosti. Predstavnici civilnog društva iz različitih delova sveta koji se bave sličnim oblastima takođe su podelili svoja iskustva o temama u rasponu od rodnih pitanja i izveštavanja o korupciji do angažovanja vlada.

Međuregionalni dijalog organizovan je zajedno sa Fondom za otpornost GI-TOC-a. Dijalog je deo projekta, koji finansira nemačko Ministarstvo spoljnih poslova, za mapiranje rada OCD na Zapadnom Balkanu koje se bave organizovanim kriminalom i korupcijom radi jačanja njihove otpornosti. Sastanku su prethodile nacionalne radionice sa OCD u svakoj od šest zemalja Zapadnog Balkana.

Kao deo ovog projekta, Fond za otpornost podržao je 13 OCD iz celog Zapadnog Balkana tokom 2020. godine. Ove organizacije se bave širokim spektrom aktivnosti, uključujući rad sa mladima, bavljenje problemom droga, podsticanje reintegracije nakon zatvora, borbu protiv korupcije, bavljenje ekološkim pitanjima i borbu protiv nasilja nad ženama.

Poseban napor uložen je u odabir organizacija iz manjih gradova koji su podložni organizovanom kriminalu i koje možda neće dobiti toliko pažnje ili finansiranja od donatora kao OCD u većim gradovima. Zapravo, GI-TOC

se posebno usredstvila na podršku OCD sa mesta identifikovanih u njenom izveštaju, ‘Žarišta organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu’, iz maja 2019. godine.² Ova žarišta su obeležena crvenom bojom (vidi sliku 3), dok su lokacije OCD koje podržava Fond za otpornost obeležene zelenom bojom.

GI-TOC analizira rad OCD na Zapadnom Balkanu koje se bave organizovanim kriminalom i korupcijom u predstojećem izveštaju ‘Jači zajedno: Jačanje otpornosti civilnog društva na Zapadnom Balkanu’, koji će biti objavljen početkom februara 2021. godine. Izveštaj opisuje neke od izazova sa kojima se suočavaju OCD u regionu i razmatra različite pristupe koje koriste u borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije u svojim zajednicama. Takođe razmatra pitanja u vezi s kriminalom koja su za njih od posebnog interesa, poput iznude i zelenštva, ekološkog kriminala, korupcije, bandi mlađih i huliganizma, pranja novca i eksplotacije radnika, uključujući i seksualni rad. Izveštaj takođe identificuje nekoliko dobrih praksi i ulaznih tačaka koje OCD na zapadnom Balkanu obično koriste za interakciju sa svojom bazom i za podizanje svesti o štetnosti organizovanog kriminala i korupcije.

U izveštaju i u okviru međuregionalnog dijaloga, predavači su razgovarali o tome kako ojačati otpornost. Naglasili su da organizovani kriminal i korupcija treba da budu razumljivi za zajednicu, kako bi se teme demistifikovale i njihov uticaj objasnio na lak i razumljiv način. Primećeno je da mnogi ljudi ili ne prepoznaju simptome organizovanog kriminala i korupcije ili se osećaju bespomoćnima da se uhvate u koštar sa njima. Civilno društvo stoga ima ključnu ulogu u podizanju svesti, objašnjavanju štete i promovisanju integriteta, transparentnosti, odgovornosti i dobrog upravljanja.

Učesnici su naglasili da je umrežavanje organizacija civilnog društva važno na nacionalnom i regionalnom nivou, kao i između organizacija civilnog društva Zapadnog Balkana i njihovih kolega u drugim regionima. Upravo ovde može pomoći GI-TOC. Treba učiniti više na jačanju partnerstva između nevladinih organizacija, istraživačkih novinara i akademiske zajednice koji rade na pitanjima organizovanog kriminala i korupcije.

SLIKA 3 Žarišta organizovanog kriminala i mesta otpornosti širom Zapadnog Balkana.

Dilema za OCD u mnogim zemljama Zapadnog Balkana jeste kako da komuniciraju sa vladama. U zemljama u kojima je opozicija slaba ili je bojkotovala parlament, ili u situacijama kada se politička elita doživljava kao korumpirana ili čak ima veze sa kriminalnim elementima, OCD preuzimaju ulogu opozicije. To stvara utisak da su one pre antivladine nego nevladine organizacije. S druge strane, vlade takve grupe – posebno ako dobijaju podršku stranih donatora – označavaju kao ‘izdajnike’ ili ‘strane agente’, progone ih u štampi, prete ‘sproveđenjem zakona’ ili čak zastrašuju. Primarni izazov je stoga održati otvorenim kanale dijaloga između vlade i civilnog društva i ojačati saradnju protiv onoga što bi trebalo da bude zajednički neprijatelj: organizovanog kriminala. Međunarodni akteri ponekad mogu pomoći da takav dijalog bude lakši.

Još jedno zapažanje koje je proisteklo iz međuregionalnog dijaloga i izveštaja je da međunarodni donatori moraju da budu osetljiviji na izazove OCD, posebno manjih, van velikih gradova. Na primer, trebalo bi da budu transparentniji u svojim pozivima za prijavljivanje, da bolje razumeju lokalne uslove (uključujući ograničeni kapacitet za administraciju projekata i ograničene jezičke veštine, kao i nizak apsorpcioni kapacitet) i da obezbede da se podrška

zasniva na potrebama. Donatori bi trebalo da pruže priliku za dugoročne subvencije kako bi poboljšali održivost i ojačali otpornost. Oni bi takođe trebalo da uključe civilno društvo u čitav ciklus projekta od osmišljavanja do primene. Konačno, donatori bi trebalo da stope iza OCD tokom sprovodenja projekata koji se odnose na borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije, kako bi demonstrirali solidarnost i povećali rizik i političke troškove onima koji vrše pritisak na ove organizacije.

U zemljama u kojima vlade nerado zauzimaju ili su nesposobne da zauzmu silazni pristup u borbi protiv organizovanog kriminala, rad civilnog društva postaje još važniji. Metodologija zasnovana na jačanju otpornosti zajednice može osnažiti nosioce promena i pojačati socijalna antitela protiv organizovanog kriminala i korupcije.

Ali u ekosistemu kriminalnog upravljanja postoje ograničenja za ono što OCD mogu da postignu same. Ako gledamo unapred, izazov je prelazak sa uporišta otpornosti na mreže podrške. Ovo je proces koji GI-TOC i Fond za otpornost posvećeno podržavaju širom Zapadnog Balkana.

Napomene

- 1 Ovaj članak zasnovan je na informacijama prikupljenim tokom projekta „Izgradnja građanskog angažmana na Zapadnom Balkanu“ i istraživanjima sprovedenim od septembra do decembra 2020. godine. Svi nalazi istraživanja biće objavljeni u predstojećem izveštaju GI-TOC ‘Snažniji zajedno: Jačanje otpornosti civilnog društva na Zapadnom Balkanu’.
- 2 GI-TOC, Hotspots of organized crime in the Western Balkans, maj 2019. godine, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2019/05/Hotspots-Report-English-13Jun1110-Web.pdf>.

Neostart, mesto za drugu šansu

U Srbiji ima oko 12 000 zatvorenika; oko 8 000 svake godine izade na slobodu. Međutim, sa stopom recidiva od 60 do 75 procenata, mnogi od njih će ponovo završiti u zatvoru. Neostart, centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć, nevladina je organizacija u Srbiji koja pomaže u smanjenju recidivizma pomažući bivšim prestupnicima da se reintegrišu u društvo. O njihovom radu i izazovima i uspesima razgovaramo sa njenim direktorom Darjanom Vulevićem.

Ko su ljudi koji su uključeni u Neostart i šta ih motiviše?

U Neostartu su angažovani različiti pojedinci: prosvetni radnici, psiholozi, pravnici, studenti i sociolozi, kao i bivši zatvorenici. Za neke članove Neostarta, ovaj posao je profesija. Drugi su uključeni jer su preživeli sličnu sudbinu, bilo tako što su živeli na ulici ili što su izdržavali zatvorsku kaznu. A neki učestvuju jer žele da pomognu onima koji ne dobijaju često drugu priliku.

Kakav je život čoveka koji je upravo pušten iz zatvora?

Težak. Nedostatak ličnih dokumenata predstavlja značajan problem: dokumenta obično ističu dok je osoba u zatvoru. U 2016. godini, polovina svih ljudi puštenih iz zatvora u Srbiji nije imala važeća lična dokumenta. Situacija se od tada donekle popravila, ali izdavanje je i dalje često komplikovano. Ovo ima dalekosežne posledice, jer je ljudima koji izlaze iz zatvora bez dokumenata teško da se prijave za posao ili čak da koriste neke javne usluge, poput zdravstvene zaštite.

Koliko je bivšim zatvorenicima teško da nađu posao?

Osoba puštena iz zatvora nakon odslužene duže kazne nema iste mogućnosti da nađe posao kao drugi ljudi. Jedan od razloga je taj što mnogi poslodavci zahtevaju potvrdu da niste osuđivani. Drugi razlog je psihološki: prilagođavanje je teško nakon što ste provodili zatvoreni 22 sata na dan. Prelazak na život na slobodi može biti težak. Prestupnicima je potrebna priprema za život napolju dok su još uvek na izdržavanju zatvorske kazne, kao i podrška nakon što se ponovo uključe u društvo.

Možete li podeliti neku uspešnu priču?

Jedan od naših najvećih uspeha je bio kada smo bivšem prestupniku pomogli da otvari piceriju. Picerija je postala uspešna i vlasnik sada pomaže drugim bivšim zatvorenicima da se reintegrišu u društvo. Nijedno naše

dostignuće ne bi bilo moguće bez predanog rada naših volontera, na koje sam posebno ponosan.

Da li su izazovi nakon izlaska iz zatvora različiti za muškarce i za žene?

Od 12 000 ljudi koji služe zatvorsku kaznu u Srbiji, samo 200 su žene. Iako mnogi zatvorenici dele slična iskustva, svaka osoba je jedinstvena i videli smo da se muškarci i žene suočavaju sa različitim izazovima, posebno u pogledu pronalaženja zaposlenja. Generalno, žene kažu da im nije problem da nađu posao i tako nam se mnogo ređe obraćaju za pomoć pri zapošljavanju nego muškarci. Mnoge od njih su majke koje se vraćaju svojim porodicama. U nekim slučajevima ovo obezbeđuje mrežu podrške, ali u drugim slučajevima predstavlja dodatne izazove. Stoga žene više koriste naša savetovanja i porodične programe.

Zatvori su često 'završne škole' koje sitne kriminalce pretvaraju u prekaljene. Da li ste nailazili na ovaj problem? Da li pružate bilo kakvo savetovanje ili sprovodite druge aktivnosti sa zatvorenicima pre ili posle puštanja na slobodu kako biste smanjili rizik njihovog uspona na leštici kriminala?

Nažalost, ovo je realan problem, kao što pokazuje stopa recidiva od 70%. Prvi dani bivšeg zatvorenika nakon napuštanja maloletničkog pritvora ili popravne ustanove su ključni. Ako osoba ne dobije sveobuhvatnu podršku u ovom ranom periodu, šansa za recidiv raste. Zbog toga smo pokrenuli postpenalni program namenjen mladima nakon njihovog puštanja iz zatvora.

Kakvu podršku Neostart pruža bivšim zatvorenicima?

Imamo pet programa i liniju za pomoć. Ovi programi uključuju podršku tražiocima posla, poput obuke za pisanje biografije i pripremu za razgovor za posao. Ponosan sam što mogu da kažem da su oni klijenti koji su nam dolazili najmanje tri puta svi uspeli da se zaposle. Prethodni klijenti se često vraćaju kada žele da promene karijeru ili nađu bolji posao. Kroz terenski rad pružamo direktnu podršku bivšim zatvorenicima koji su u kontaktu sa državnim institucijama i drugim službama. Jedan od naših najtraženijih programa je savetovanje bivših zatvorenika koji pokušavaju da prevaziđu egzistencijalne probleme, posebno odmah nakon puštanja na slobodu. Psiholozi pomažu bivšim zatvorenicima da se izbore sa određenim problemima. Imamo i porodični program koji obično počinje dok je osoba još u zatvoru. Cilj je

stvaranje zdrave atmosfere u porodici nakon puštanja zatvorenika na slobodu. Pružamo podršku i mladim ljudima, poput onih koji napuštaju popravni dom u Kruševcu ili maloletnički zatvor u Valjevu. Nedavno smo uspeli da obezbedimo hranu i smeštaj za ugroženu omladinu kako bismo sprečili recidiv.

Nedavno ste posetili popravnu ustanovu za mlade u Kruševcu. Kakav je bio vaš utisak?

Napravili smo poseban program za mlade koji realizujemo zajedno sa organizacijama u drugim gradovima Srbije, poput Restarta u Novom Sadu ili Saveta mladih u Kruševcu. Predstavili smo program u popravnoj ustanovi i pokušali da motivišemo mlade da se uključe. Diskusija o tome šta mogu očekivati u prvih nekoliko dana nakon puštanja na slobodu bila je vrlo intenzivna usled njihovog iščekivanja i uzbudjenja u vezi sa planovima i potrebama.

Kako bivši zatvorenici pronalaze Neostart?

Osoblje Neostarta redovno posećuje zatvore, što nam omogućava da razgovaramo sa zatvorenicima nedeljama ili mesecima pre njihovog puštanja na slobodu. Na taj način se upoznajemo i možemo unapred da identifikujemo probleme. Neostart se ovim radom bavi deset godina; sada smo prilično poznati, tako da bivši zatvorenici lako mogu da nas pronađu. Takođe često primamo pisma od sadašnjih ili bivših zatvorenika ili nas kontaktira član porodice zatvorenika. Neki bivši zatvorenici nas zovu nakon puštanja da zakažu sastanak.

Šta klijenti obično prvo traže od vas?

Obično pitaju možemo li im da im damo novac, nađemo posao ili obezbedimo materijalnu podršku. Nažalost, nismo u mogućnosti da ponudimo posao, osim u retkim prilikama. Pristup organizaciji kao što je Neostart nije za svakoga, ali za one bivše zatvorenike koji nas kontaktiraju obično vlada odlična atmosfera, jer se ljudi koji žele da uđu u sebe aktivno uključuju u naše aktivnosti.

Sa kakvim izazovima se suočavate?

Donatori ne žele da pruže direktnu podršku bivšim zatvorenicima. To nas primorava da se usredsredimo na projekte koji mogu da pomognu postpenalnom sistemu u celini. Ovo se, naravno, isplati, ali rezultati često nemaju neposredan uticaj na živote onih kojima je najviše potrebna pomoć.

Kako je COVID-19 uticao na vaš rad?

Pogoršao je situaciju, jer su zatvori postali još zatvoreniji. Kontakt zatvorenika sa porodicom i prijateljima je

U novembru 2020. godine, Neostart i njeni partneri posetili su popravnu ustanovu za mlade i održali sa oko 20 zatvorenika diskusiju u tok-šou-a o tome kako početi ispočetka nakon puštanja na slobodu.

problematičan, što otežava planiranje i sprovodenje programa postpenalne podrške. Trenutno nismo u mogućnosti da posetimo zatvore, što predstavlja prepreku pomaganju zatvorenicima da se pripreme za izazove sa kojima će se suočiti po izlasku na slobodu. Tokom prvog zaključavanja u aprilu, imali smo slučajeva da su ljudi koji su upravo pušteni iz zatvora morali da pešače 80 kilometara od Požarevca do Beograda, jer javni prevoz nije radio.

Koje mere bi mogle da poboljšaju sistem postpenalne podrške u Srbiji?

Priprema za puštanje na slobodu treba da započne onog dana kada lice počne da služi kaznu. To bi zahtevalo veći broj službenika za postpenalni rad, ali bi moglo smanjiti visoku stopu recidiva. Treba razmotriti i alternativne sankcije. U tom cilju neophodno je poboljšati saradnju između službenika za alternativne sankcije i drugih sektora u društvu, poput nevladinih organizacija koje pružaju direktnе usluge. Potrebna je značajnija finansijska pomoć države, kao i sveukupna podrška kako bi se osiguralo bolje funkcionisanje postpenalnog sistema i smanjila osetljivost na recidiv.

Neostart je odnedavno korisnik podrške Fonda za otpornost. Šta ovaj projekat znači za vas?

U prošlosti su mladi klijenti često nestajali na pola programa podrške. Prestali su da se angažuju ili da

reaguju. Nisu želeli da priznaju da su se vratili nečemu što su smatrali neizbežnim za preživljavanje, iako su znali da to dugoročno nije u njihovom interesu. Projekat Fonda za otpornost pruža nam sredstva za smanjenje opterećenja na mlade ljude koji su upravo pušteni iz popravne ustanove. Podrška koju pruža Fond za

otpornost omogućava nam da pomognemo ovim mladim ljudima da se prvog dana slobode suoče sa egzistencijalnim problemima, poput pronalaženja novca za hranu i smeštaj. To im omogućava da se koncentrišu na budućnost i grade novi život.

Darjan Vulević je jedan od osnivača Neostart-a i novi direktor organizacije. Diplomirao je na Policijskoj akademiji u Srbiji (Kriminalističko-polički univerzitet) i specijalizovao se za rad sa bivšim zatvorenicima, mladim prestupnicima i korisnicima droga.. Koautor je niza publikacija o postpenalnoj praksi.

Zahvalnost

Ovaj Bilten rizika je izdanje Opservatorije civilnog društva za borbu protiv organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi Globalne inicijative protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (SEE-Obs).

SEE-Obs je platforma koja povezuje i osnažuje aktere civilnog društva u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Kosovu, Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji i Srbiji. Cilj je da omogući civilnom društvu da identifikuje, analizira i mapira kriminalne trendove i njihov uticaj na ilegalne

tokove, upravljanje, razvoj, međuetničke odnose, bezbednost i vladavinu prava. SEE-Obs podržava civilno društvo u praćenju nacionalne dinamike i širih regionalnih i međunarodnih trendova organizovanog kriminala. SEE-Obs pokrenuta je kao rezultat Londonskog samita Zapadnog Balkana iz 2018. godine, koji je deo Berlinskog procesa.

Želimo da izrazimo zahvalnost Aleksandru Stankovu i Ann Törnkvist na dragocenom doprinosu.

Bilteni rizika su redovna izdanja naših regionalnih opservatorija, koje koriste mreže civilnog društva kako bi obezbedile nove podatke i kontekstualizovale trendove u vezi sa mrežama organizovanog kriminala, nelegalnom trgovinom i reakcijama države na ove probleme. Ako želite da se besplatno preplatite na buduća izdanja Biltena rizika, prijavite se ovde ili pošaljite e-poruku na adresu almedina.dodic@globalinitiative.net.

O GLOBALNOJ INICIJATIVI

Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala je globalna mreža od 600 stručnjaka širom sveta. Globalna inicijativa pruža platformu za promociju šire debate i inovativnih pristupa kao gradivnih blokova za inkluzivnu globalnu strategiju protiv organizovanog kriminala.

www.globalinitiative.net

Ova publikacija je nastala uz finansijsku podršku Fonda za sprečavanje sukoba, stabilnost i bezbednost Ujedinjenog Kraljevstva. Njen sadržaj je isključiva odgovornost Globalne inicijative protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (GI-TOC) i ne odražava nužno stavove Ujedinjenog Kraljevstva.